

КОНЦЕПТ 'СЕРЦЕ' В МОВНІЙ КАРТИНІ СЛОВ'ЯН (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)

У статті проаналізовано особливості мовної репрезентації концепту СЕРЦЕ в українській та польській мовних картинах світу на матеріалі фразеології, визначено основні концептуальні ознаки та когнітивні метафори, встановлено спільне й відмінне в концептуалізації серця в українському та польському лінгвокультурних ареалах.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, концептуальна ознака, когнітивна метафора.

Для сучасного етапу розвитку лінгвістики однією з найхарактерніших ознак є антропоцентрична спрямованість. Антропоцентрична парадигма починає збагачуватися багатьма новими напрямками (лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика), які й спрямовують науковців на аналіз мови за такими напрямками: „мова і мовлення”, „мова і мислення”, „мова і суспільство”, „мова і етнос”, „мова і культура”. Пошукова діяльність науковців спрямована на експлікацію концептів, складання концептосфер і концептуальних систем, дослідження мовної, а також концептуальної картини світу, яка зберігає зміст людських знань та досвіду (історичного, культурного, тілесного, психічного та ін.), результати процесу діяльності людства та процесу пізнання світу. Особливе світобачення народу, його культура, історія отримує своє віддзеркалення в концептах – специфічних одиницях національної мовної та концептуальної картин світу.

У мові кожного народу наявні слова-концепти, які в будь-якій культурі є специфічними виразниками національного характеру і тих особливостей сприйняття реального світу, що є властивими для певного етносу. На думку І. Голубовської, слова цього типу належать до абстрактних національно-специфічних мовних концептів, розуміння яких носіями іншої культури ускладнюється своєрідністю того культурно-історичного контексту, що ініціював їх появу в мові [5, 80]. До таких слів-концептів і належить одне з регулятивних понять світобачення людини, що номіноване лексемою *серце*. Концепт СЕРЦЕ є одним із ключових у слов'янській культурі й ментальності, він певною мірою визначає буття, формує уявлення людей про життєвий шлях, відповідає за чуттєву сферу, репрезентує кордоцентричний світогляд і віддзеркалює внутрішній світ. Дослідженню цього концепту присвячені праці багатьох вітчизняних та російських науковців, зокрема Т. Бондаренко, Т. Булигіної, І. Голубовської, А. Залізник, О. Мазепової, М. Піменової, О. Селіванової, В.Телії, О. Урисон та ін. Зауважимо, що на сьогодні популярними стали дослідження, у яких порівнюють чи зіставляють репрезентацію концепту в різних мовних картинах світу. Так, наприклад, Т. Бондаренко аналізує відтворення концепту в англійській та українській мові, О. Мазепова – в українській та перській, О. Яковенко – в німецькій та англійській, І. Голубовська – в українській, російській, англійській. Незважаючи на доволі значний доробок науковців, вважаємо, що проблема вивчення особливостей вербального наповнення та функціонування концепту СЕРЦЕ в мовній картині світу є актуальною і потребує уваги з боку дослідників, оскільки кожна наукова розвідка – це ще один невеличкий фрагмент у відтворенні цілісної мовної картини.

Мета пропонованого дослідження – з'ясувати загальні уявлення слов'ян про СЕРЦЕ як один із ключових концептів внутрішнього світу людини на матеріалі фразеології української та польської мов.

Головною ідеєю статті є розуміння концепту як поняття, що концентровано виражає ментальні особливості людини в тій чи тій культурі, передає сукупність людських знань про світ, його оцінку, супровідні асоціації тощо.

Одним із оригінальних способів вербалізації концепту є фразеологізми. Так, наприклад, М. Алефіренко відзначає, що найпоширенішим засобом вербалізації концепту є

слово, фразеологізм, словосполучення, структурна схема речення і навіть текст “якщо в ньому розкривається сутність якого-небудь концепту” [1, 122]. Як зауважує В. Телія, саме фразеологічний склад мови відіграє “особливу роль у трансляції культурно-національної самосвідомості народу і його ідентифікації як такого, оскільки в образному змісті його одиниць втілено культурно-національний світогляд” [11, 231], “...і віддзеркалено характерний для тієї чи тієї лінгвокультурної спільності менталітет” [11, 233], саме фразеологічні одиниці мови дають можливість проникнути у внутрішній світ людини, виявити особливості національного характеру.

Лексема *серце* широко репрезентована як в українській, так і в польській фразеології. Очевидно, це пов'язано із особливим світосприйняттям слов'ян, у яких серце – “не лише вмістилище емоцій, а центр життя: фізичного, психологічного, духовного і душевного” [8, 138].

За найвними уявленнями людини місце локалізації серця – груди: *серце як (ледве, мало, трохи і т. ін.) не вискочить [з грудей] у кого, чие і без додатка, серденько трохи з грудей не вискочить, serce skacze (z radości), wyskakuje komu z piersi*. Іноді через сильне хвилювання серце змінює своє звичне місце дислокації і опиняється в уяві українців у п'ятах: *серце опинилося в п'ятах перев. у кого, в уяві поляків – у горлі: serce podchodzi (podskakuje, podskoczyło, skacze, skoczyło) komuś do gardła (też: mieć serce w gardle)*.

Серце – це орган, у якому зосереджується біль. Тому будь-які больові відчуття, які хвилюватимуть людину, будуть відчуватися з лівого боку, де й міститься серце. Сердечний біль має два різновиди: 1) власне фізичне відчуття болю в грудній порожнині з лівого боку, викликане хворобою. Ця ознака відображена лише в польській фразеології: *silne, słabe, zdrowe serce, ból, choroba, paraliż, zawał serca, działalność, skurcz serca, wada serca, pot. chory, słaby na sercu, czuć się dobrze (źle) z sercem* і 2) біль, який показує внутрішній стан. Ця ознака репрезентована в обох мовах: *тисне [за] серце (коло серця, грудей, в грудях і т.ін.), серце болить / заболіло (зболіло, наболіло), z bólem serca (dowiedzieć się o czym, patrzeć na co, wyznać co), serce boli kogo, serce czuje cierpi.*

Серце – це орган передчуття та інтуїції. Саме серцю дано попереджувати про позитивні чи негативні події, які стануться в житті людини: *віщує серце що, з важким (нелегким) серцем, з легким серцем, вчувати / вчутти серцем, нутром (серцем) чути (відчувати) / відчутти що, coś (jakiś uczucie) chwyta kogo za serce, szarpie, zalewa, zżera czyje serce; coś (jakiś uczucie) napętnia (komu) serce; nurtuje, ogarnia, opranowuje, przepętnia, trawi, zalewa czyje serce; uczyć co w sercu; serce komu powiada, serce przeczuwa.*

Серце – схованка почуттів, думок, бажань, прагнень, слів і т. ін.: *сховати у серці кого, що, сховати на серденьку, kłaść co komu na serce, na sercu; brać, wziąć sobie co (np. słowa czyje) do serca; ukry(wa)ć co (np. miłość) na dnie serca; zapaść komu głęboko w serce*. Незважаючи на те, що серце – схованка, йому характерна така ознака, як відкритість: *відкрите серце у кого, відкривати (розкривати) / відкрити (розкрити) душу (серце) кому, перед ким і без додатка, відкрите серце у кого, з відкритим (розкритим) серцем, z otwartym sercem (zwracać się do kogo, przytmować kogo), odkryć, otworzyć komu a. przed kim swoje serce, mieć serce na dłoni.*

Серце – осередок думок, пам'яті, спогадів: *западати / запасту [в саму] душу (в серце), карбуватися на душі (на серці), пронести в серці кого, що, покласти в серце (до серця), носити в (на) серці кого, пам'ять серця, kłaść comu coś na sercu, nosić, chować co w sercu, coś zapadło komu w serce.*

Серце – орган, який виконує дуже важливу функцію: містить життєдайну силу. Биття серця – ознака життя людини: *серце б'ється чие, у кого і без додатка, serce bije, serce czyje bije dla kogo*. Відсутність биття серця означає фізичну смерть: *перестало битися серце чие, у кого і без додатка, serce bić przestało.*

Крім того, биття серця може віддзеркалювати внутрішній стан людини, зокрема хвилювання: *z biciem serca (słuchać czego), serce bije, było jak rozkołysany dzwon a. jak dzwon na trwogę; serce bije, wali młotem, jak młotem.*

Серце – внутрішній психічний світ людини, її настрої, переживання, почуття: *ворухнутися в серці, жаль [живий] бере (взяв, проймає, пройняв) за серце, веселити*

(розвеселити) *serce* *chce*, *komu*, *boleść*, *burza*, *spokój serca a. w sercu* (біль, буря, спокій серця чи в серці – І.Д.); *komuś jest*, *robi się*, *zrobiło się* *jakoś* (np. *ciężko*, *lekk*o, *przyjemnie*, *markotno*, *słodko*, *smutno*, *teżkno*, *wesoło*) *na sercu*; *cięży coś komu na sercu*, *ugniata serce*.

Серце, виконуючи позитивні чи негативні дії, може відображати внутрішній світ людини. Мова це передає за допомогою дієслівних метафор, що позначають:

а) фізіологічні процеси, стани, дії з позитивною оцінкою, зокрема: радість: *аж душа (serce) radie (radується)* *у кого і без додатка*, *заграло serce chce*, *у кого*, *serce rośnie* (*komu na widok czego*), *raduje się*, *rozpływa się nad kim*, *nad czym*; позитивний (гарний) настрій: *душа (serce) співає чия (chce)*, *у кого і без додатка*; внутрішню гармонію: *відпочивати / відпочити (спочити) sercem (душею)*, *serce czyje śpi*, *serce marzy*, *śni o czym*;

б) негативні дії, стани, процеси. Відображаючи хвилювання, занепокоєння, тривогу, страх, жаль, сум, журбу серце може: 1) рватися: *serce rwеться з жалю (від розпуки)*, 2) скніти: *душа (serce) скніє чия (chce)*, *у кого*, *за кого і без додатка*, 3) краятися: [*аж*] *serce (душа) крається чие (чия) у кого*, *кому і без додатка*, 4) завмирати: *serce мре (завмирає, завмира) / завмерло (замерло) у кого*, *чие і без додатка*, 5) нити, мліти: *serce ниє (мліє, тліє і т. ін.)*; 6) падати, обриватися: *serce падає (обривається) / впало (обірвалося) у кого*, *чие і без додатка*, 7) стискатися: *serce стискається (стискується) / стислося (стиснулося) у кого*, *чие*, *кому і без додатка*, 8) тенькати: *serce тенькає / тенькнуло в кого*, *кому і без додатка*, 9) перевертатися: *душа (serce) перевертається / перевернулася (serce перевернулося) чия (chce)*, *у кого*, 10) щеміти: *щемить / защеміло serce chce*, *у кого і без додатка*, а також: 1) бунтувати: *serce się burzy w kim*, 2) терпіти, конати, краятися: *serce cierpi, kona* (z *żalu*), *kraje się komu*, 3) ридати, плакати: *serce łka, płacze*, 4) зомлівати: *serce omdlewa*, 5) стискатися: *serce ściska się* (z *żalu a. żalem*), 6) ламатися, роздиратися: *serce łamie się w kim*, *rozdziiera się (komu)*, 7) кипіти, закипати (гнівом, обуренням): *serce wre, zawrzało* (gniewem, *oburzeniem*), 8) падати: *serce czyje upada a. ktoś upada na sercu*, 9) завмирати: *serce zamiera komu* (w *piersi*), *serce zamiera w kim* (z *trwogi*, ze *zgrozy*), 10) линати: *serce czyje łąnie do kogo, do czego*, 11) пекти, скавуліти від болю: *ręka* (z *bólu*, z *żalu*) *serce*, *skowuczy* (z *bólu*).

Оскільки серце пов'язано з почуттями, то це – дуже вразливий орган, на який можуть впливати різні чинники, внаслідок чого відбувається погіршення чи покращення внутрішнього стану людини, яке і відображатиме серце.

З-поміж чинників, які впливають на серце, можна виділити передусім людський фактор. Вплив однієї людини на іншу може бути: а) позитивний: *тішити (веселити / розвеселити) serce komu*, *чие і без додатка*, *відігривати / відігрити serce (душу) чие, чию*, *wszczepić, zaszczepić co (nauki, przekonanie) w czyje serce* (прищепити щось (науки, переконання – І.Д.);

б) негативний: *допикати (дошкуляти, діймати і т. ін.) / допекти (дошкуляти, дійняти і т. ін.) до живих печінок (до живого, до [живого] серця і т. ін.) кого і без додатка*, *мулити на серці (serce)*, *стискати (стискувати) / стиснути serce komu*, *виймати серденько*, *пропикати / пропекти до серця*, *сушити / висушити serce*, *сушити серденько*, *poruszyć (w kim) serce a. głębie serca, przejmować serce (głębokim) wzruszeniem, przesyć komu serce bólem, boleścią a. boleśnie*; (z) *ranić komu serce*, *złamać komu serce*. Як засвідчив кількісний аналіз матеріалу, вплив людини на серце переважно негативний.

Для передавання психоемоційних станів людини (передусім негативних) можуть використовуватися фразеологічні одиниці, конститuentами яких є:

а) назви тварин: *коти шкребуть на серці в кого і без додатка*, як (мов) *п'явки за serce ссуть кого*, *гадюка (гадина) ссе коло серця у кого*;

б) назви важких предметів: [*важкий*] *камінь давить душу (serce) кому*, *каменем лягти на serce (на серці) кому і без додатка*. Полегшення внутрішнього стану відбувається тоді, коли цей предмет зникає з серця: *здіймати / здійснити (зняти) [важкий] камінь (тягар) з серця (з душі)*, *kamień spadł komuś z serca*, *zrucić kamień z serca*, *zdejść komuś kamień*, *ciężar z serca*;

в) назви гострих предметів: *встромити ножа в serce*, як (мов, наче і т. ін.) *хто [ножем (серпом)] різнув [по серцю] кого*, *wrazić komu nóż w serce*, *wbić nóż w serce*, *zranić serce*.

Серце – орган кровоносної системи. У мові ця ознака відтворюється за допомогою метафоричних виразів, які відображають зв'язок серця з кров'ю: *кривавиться серце (душа) чие (чия) у кого і без додатка, точити кров з серця чийого*. А також у виразах, де серце уподібнюється рані: *ятрити (роз'ятрювати, розтворюджувати, розворушувати і т. ін.) / роз'ятрити (розтворюдити, розворушити і т. ін.) [незагойну (давню)] рану [в серці (в душі)] кого, чию, рідше кому, serce krwawi się, skrwawione serce, krwawić, zakrwawić komu serce*.

Серце – орган людини як символ любовних почуттів, любовної прив'язаності: *серце привертається (горнеться, пригортається, хилиться, схиляється, прилягає) / привернулося (пригорнулося, схилилося, прилягло) кого, чие до кого і без додатка, полонити серце чие, кого, прикипіти до серця кому і без додатка, dać, oddać, ofiarować, poświęcić komu serce (обдарувати когось почуттям, покохати когось – І.Д.), królować, panować w czyim sercu (заволодіти кимось, бути коханим – І.Д.), mieć czyje serce (бути коханим – І.Д.), mieć serce dla kogo; pokochać kogo sercem, wybrać kogo sercem, walczyć o czyje serce (здобувати прихильність – І.Д.)*.

Серце – сукупність якостей, рис, властивих певній особі, вдача людини.

Найчастіше уявлення про людину складають саме за якісною характеристикою серця, бо, яке серце, – така й людина. Серце в мовній картині світу слов'ян уявлене як орган, який наділений добрими рисами, тому в окрему групу можна виділити епітети на позначення якісно позитивних ознак серця. З-поміж них назвемо такі: доброта: *добре серце, dobre serce, dobroć serca*, щирість: *щирим серцем, szczere serce, ze szczerego serca*, чистота: *чистим серцем, від чистого серця, czyste serce, czystym sercem*, вірність: *вірне серце у кого*, вдячність: *wdzięcznym sercem*; миłosердя: *miłosierne serce*, великодушність: *wspaniałomyślne serce*, шляхетність: *szlachetne serce*, чесність: *poctiwe serce*, прихильність: *przychylne serce*, добррозичливість: *życzliwe serce*, ніжність: *tkliwe serce*.

Окремо серце можна характеризувати за такими ознаками:

1. За розміром: *велике серце у кого, великого серця, człowiek malego serca; wielkiego serca, a o wielkim sercu*.

2. За рисами характеру людини в антонімічних опозиціях:

а) *мати м'яке серце – черстве серце в кого; холодне серце – палке серце, dobre – złe; miękkie – twarde; wierne – zdradliwe; prawe (чесне – І.Д.), proste, szczere – obłudne (лицемірне – І.Д.), niegodziwe (підле, підступне); lodowate, oziębłe (охололе – І.Д.), zimne – gorące; czule – nieczule; skruszone (винувате) – niewinne; struchlate (злякане – І.Д.), bojaźliwe, zajęcze – lwie, męzne, nieustraszone, śmiałe, waleczne (доблесне – І.Д.), spokojne – niespokojne*. Серце може показувати внутрішній стан людини, наприклад: важкість: *z ciężkim sercem (zgodzić się na co), z rozdartym sercem (wyjechać)*; зворушення: *z drżącym sercem (oczekiwać na co, robić co)*; полегшення: *z lekkim sercem (wyzbyć się czego, opuścić kogo, co; zdradzić kogo)*.

Також серце, як і людина, може бути *wrażliwe, zbolale, znekane* (змучене – І.Д.), *zrozpaczone, skolatane* (пригнічене – І.Д.), *ufne* (довірливе – І.Д.), *harde, гаряче серце у кого і без додатка, гарячий серцем, мати серце з перцем*.

Людина, яка за природою наділена серцем, уже є доброю: *мати серце* – «Бути чуйним, добрим, добррозичливим, порядним», *człowiek z sercem*. Про людину жорстоку кажуть, що в неї немає серця: *без серця, не мати серця, człowiek bez serca*. Жорстокість, байдужість у народній уяві уподібнюється каменю: *кам'яне (камінне) серце чие, у кого, мати кам'яне (камінне) серце, kamienne serce a. z kamienia, z głazu* (з кам'яної глиби – І.Д.), *skamieniałe*.

Концепт СЕРЦЕ віддзеркалює також релігійний світогляд слов'ян. Це зокрема проявляється у фразеологізмах: *мати Бога в серці (в душі, в животі і т. ін.), мати Христа в душі (в серці), mieć Boga w sercu, nie mieć Boga w sercu, nie mieć Boga w sercu*.

Сутнісні ознаки концепту репрезентовані також через когнітивні (концептуальні) метафори, які лежать в основі образності сталих словосполучень. Однією з найяскравіших метафор, яка наявна в обох мовних картинах світу, є СЕРЦЕ–ВМІСТИЩЕ: *розпитати груди (душу, серце) чий (чийо, чие), кому і без додатка, порожньо в серці (на душі, в душі і т. ін.) перев. чиему (чийй); порожнє серце, mieć serce pełne czego, mieć serce zajęte czym*. Серце як

вмістилище почуттів ділиться на незримі фрагменти, в яких ці почуття можуть концентруватися. Почуття і відчуття, які лише частково вплинули на серце і не потрапили всередину, можуть бути біля або коло серця: *смоктати коло (біля) серця (за серцем, під грудьми)*, а також на серці: *шкребе (шкрябає) / зашкребло (зашкрябало) на душі (на серці, за душу, за серце) у кого і без додатка, безос., тיעś со на sercu, leży coś kоти na sercu*. Крім цього, в серці можна умовно виділити ще й окремі параметричні ознаки, які вказують, де можуть перебувати почуття: глибина: *у глибині душі (серця), в глибинах серця, do głębi serca (wzruszyć (się), wzruszony), w głębi serca*; дно: *на дні душі (серця) перев. чиеї (чийого), kryje się, tai się со (np. sympatia, niechęć) na dnie czyjego serca, центр: вражати / вразити [в саме] серце кого, чие, ugodzić kogo w (samo) serce*.

Також в українському та польському мовно-культурних ареалах серце може осмислюватися через когнітивну метафору СЕРЦЕ–ВОГОНЬ: *горить (горіло) біля серця у кого, безос., кидати / кинути жарину в серце (в груді) кому і без додатка, серце вогнем узялося (так і візьметься) чие, у кого, rozralać serce szut та СЕРЦЕ–СТРУНА: зачіпати (зачепити) струни душі (серця), розривати серце (душу, груді) перев. чие (чую, чії), серце рветься (розривається, надривається) [на шматки] чие, у кого і без додатка, rwie się w kawały, serce czyje rwie się, tęskni, wyrуwa się do kogo, do czego*.

Крім цього, у мовній картині світу українців серце осягається за допомогою таких когнітивних метафор: СЕРЦЕ–БУДИНОК. Вона складається з таких компонентів: у будинка-серця є двері, у які можна зайти: *заходити / зайти в душу (в серце), їх можна відкрити: відкривати (відкрити) душу (серце) кому, до цих дверей є стежка: прокладати (пробивати) / прокласти (пробити) дорогу (шлях, стежку і т. ін.) до серця чийого і власний ключ: добирати (добрати, підбирати, підібрати) ключ (ключа, ключика і т. ін.) до серця чийого, кого; СЕРЦЕ–ВОДА: вилити своє серце. Ця метафора передусім передається у виразах, які відтворюють стани води: кипляча: *кипить (закипає) душа (серце) / скипіло (обкипіло) серце у кого чия (чие), від чого, серце варом обкипає (обкипіло) чие, у кого; холодна, студена: [аж] холоне / захололо (захолонуло, похолонуло) серце (в серці), серце стигне (холоне) / прохололо (охололо) чие, у кого і без додатка; тала: відтанути (відійти) серцем (душею); СЕРЦЕ–ХЛІБ: колупати душу (серце) кому [306], краяти (різати) / розкряяти (розрізати) серце (душу) кому, чие, чию і без додатка, краяти на шматки серце, краяти ножем по серці, розкряяти і серце, і душу, різонати по серцю; СЕРЦЕ–ПТАХ: [аж] серце (душа) тремтить (трепече, трепечеться) чие (чия) в кого і без додатка, тьохкає серце чие, у кого, рідше до кого і без додатка; СЕРЦЕ–КВІТКА: серце в'яне чие, у кого, кому і без додатка, розквітати (розквітнути) серцем; СЕРЦЕ–СКЛЮ: розбивати / розбити серце (душу) чие (чую), кому і без додатка, розбите серце, розбилося серце у кого, чие і без додатка, розбите серце*.*

У мовній картині світу поляків серце усвідомлюється за допомогою таких когнітивних метафор, як: СЕРЦЕ–КНИГА: *czytać w czyim sercu*; СЕРЦЕ–ТАЄМНИЦЯ: *tajemnica serca*, а той, хто вміє його розгадати, є знавцем серця: *znawca serc ludzkich; zdobywca serc niewieścich; w skrytości serca*; СЕРЦЕ–ЛЮДИНА: *przemawiać komu do serca; coś przemawia komu do serca*.

Окремо виділимо метафору СЕРЦЕ–ДУХ, оскільки саме вона кардинально відрізняє українське серце від польського. Серце в поляків, як і дух, може підніматися і скріплятися: *serce wzbiera (goryczą, dumą, miłością, wdzięcznością)*, бути моральною силою, маючи або втрачаючи відвагу: *tracić, stracić serce; upaść na sercu* (втрачати відвагу – І.Д.), *ki pokrzepieniu, dla pokrzepienia serc, dod(aw)ać komu serca* (додавати відваги – І.Д.). У мовній картині світу українців серце може уподібнюватися душі.

Як засвідчив аналізований матеріал, концепт СЕРЦЕ у східних і західних слов'ян має дуже багато спільних концептуальних ознак. Різниця передусім проявляється у когнітивних метафорах, які віддзеркалюють особливий тип мислення, історію та менталітет народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко, Н.Ф. Проблемы вербализации концепта: теоретическое исследование. / Н.Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 2003. – 112 с.
2. Бондаренко Т. Концепт «серце» в английській та українській фразеології. Прийоми перекладу / Т. Бондаренко. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/pages/view/378>
3. Бульгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Бульгина, А. Д. Шмелев. – М. : Школа „Языки русской культуры”, 1997. – 574 с.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. / А. Вежбицкая ; [пер. с англ.] ; отв. ред. и сост. М. А. Кронгауз ; вступ. ст. Е. В. Падучевой. – М. : Русские словари, 1997. – 416 с.
5. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
6. Зализняк Анна А. Многозначность в языке и способы ее представления / Анна А. Зализняк. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 671 с. – (Studia philologica).
7. Мазепова О. В. Концепт СЕРЦЕ як ключовий концепт внутрішнього світу людини (на матеріалі перської мови) / О. В. Мазепова // Студія лінгвістика. Збірник наукових праць. Вип. 7, 2013, К. : 2013, с. 269-277
8. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. – М. : Academia, 2001. – 208 с. – (Высшее образование).
9. Пименова М.В. Концепт сердце: образ, понятие, символ. Кемерово: КемГУ, 2007. – 500 с. (Серия «Концептуальные исследования», Вып. 9.)
10. Словник української мови : в 11-ти томах. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980.
11. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
12. Урысон Е. В. Душа, сердце и ум в языковой картине мира Текст. / Е. В. Урысон // Путь: международный философский журнал. — 1994. № 6.- С. 219-223.
13. Фразеологічний словник української мови : у 2-х кн. – Кн. 1–2. – К. : Наук. думка, 1993.
14. Яковенко Е. Б. *Серце, душа, дух* в английской и немецкой языковых картинах мира (опыт реконструкции концептов) / Е. Б. Яковенко // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке / отв. ред. – 980 с.
15. Mały słownik języka polskiego pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – Warszawa, 1968 – 1033 s.
16. Skorupka Stanisław. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Tom pierwszy. – Warszawa, 1967. – 788 s.

REFERENCES

1. Alefirenko N.F. Problemy verbalizacii koncepta: teoreticheskoje issledovanie. / N.F. Alefirenko. – Wolhohrad : Peremena, 2003. – 112 s.
2. Bondarenko T. Koncept «serce» v anhlijs'kij ta ukrajins'kij frazeolohii. Pryjomy perekladu / T. Bondarenko. – K., 2013 [Elektronnyj resurs]. – Regym dostupu: <http://xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/pages/view/378>
3. Bulyhina T. V. Jazykovaja konceptualizacija mira (na materiale russkoj hrammatiki) / T. V. Bulyhina , A. D. Shmelev. – M. : Shkola „Jazyki russkoj kultury”, 1997. – 574 s.
4. Vierzbickaja A. Jazyk. Kultura. Poznanije . / A. Vierzbickaja ; [per. s anhl.] ; otv. red. i sost. M. A. Kronhauz ; vstup. st. E. V. Paducevoj. – M. : Russkije slovari, 1997. – 416 s.
5. Holubovs'ka I. O. Etnichni osoblyvosti movnych kartyn svitu / I. O. Holubovs'ka ; Kyiv. nac. un-t im. T. Scevchenka. – [2-e vyd., vypr. i dop.]. – K. : Lohos, 2004. – 284 s.
6. Zalizn'ak Anna A. Mnohoznachitelnost' v jazyke i sposoby jejo predstavlenija / Anna A. Zalizn'ak . – M. : Jazyki slav'anskich kultur, 2006. – 671 s. – (Studia philologica).
7. Mazepova O. V. Koncept SERCE jak kl'uchovyj concept vnutrishn'oho svitu l'udyny (na materialy pers'koji movy) / O. V. Mazepova // Studija lindhivystyka. Zbirnyk naukovych prac'. Vyp. 7, 2013, K. : 2013 c. 269-277
8. Maslova V. A. Lihvokulturolohija : [učeб. posobije dl'a stud. vyssh. učeб. zavedenij] / V. A. Maslova. – M. : Academia, 2001. – 208 s. – (Vyssee obrazovanije).
9. Pimenova M.V. Koncept serdce: obraz, pon'atije, simvol. Kemerovo: KemHU, 2007. – 500 s. (Serija «Konceptual'nyje issledovanija», Vyp. 9.)
10. Slovnuk ukrajins'koji movy : v 11-ty tomach. – K. : Nauk. dumka, 1970 – 1980.
11. Telija V. N. Russkaja frazeolohija. Semanticheskij, prahmaticheskij i lindhvokulturolohicheskij aspekty / V. N. Telija. – M. : Jazyki russkoj kul'tury, 1996. – 288 s.
12. Uryson E. V. Dusha, serdce i um v jazykovoj kartine mira / E. V. Uryson // Put': megdunarodnyj filosofskij gurnal. — 1994. № 6.- s. 219-223.
13. Frazeolohichnyj slovnuk ukrajins'koji movy : u 2-ch kn. – Kn. 1–2. – K. : Nauk. dumka, 1993.
14. Jakovenko E. B. *Serce, dusha, duch* v anglijskoj i nemeckoj jazykovych kartinach mira (opyt rekonstrukcii konceptov) / E. B. Jakovenko // Logicheskij analiz jazyka. Obraz cheloveka v kul'ture i jazyke / otv. red. – 980 s.
15. Mały słownik języka polskiego pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – Warszawa, 1968 – 1033 s.

Davydenko I.

THE CONCEPT OF “HEART” IN THE LINGUISTIC PICTURE OF SLAVIC PEOPLE (BASED ON MATERIAL OF UKRAINIAN AND POLISH PHRASEOLOGY)

The article has been devoted to analyze the peculiarities of linguistic representation of the concept of “heart” in Ukrainian and Polish linguistic pictures of the world on the basis of phraseology. It defines the main conceptual features and cognitive metaphors, establishes common and different conceptualization of “heart” in of Ukrainian and Polish linguistic and cultural areas.

Key words: concept, linguistic picture of a world, conceptual metaphor.

УДК 81'373.617.2 (=161.2)

Дишлева Г. В.

МЕТАФОРА ЯК ОБРАЗНО-СЕМАНТИЧНИЙ ЧИННИК ФРАЗЕОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей процесу метафоризації фразеологізмів на позначення внутрішнього світу людини в українській мові. У роботі проаналізовано теоретичні засади метафори як одного з найважливіших чинників фразеотворення у лінгвістичних розвідках, обґрунтовано основні принципи метафоризації фразеологічних одиниць на позначення внутрішнього світу людини, визначено критерії метафоризації зазначених фразеологізмів, які є основою формування їхніх типів, простежено відображення етнокультурної специфіки у функціонуванні фразеологізмів. Відомо, що процес метафоризації переносить інформацію з базисної структури в нову, вторинну, і становить безперервний ланцюг фразеотворення. Фразеологічні метафори є виявом антропоцентризму як реалізації зв'язку структури мови з мовцем, перенесення рис людини на навколишню дійсність. Вище зазначені положення дозволяють зробити висновок про те, що метафоризація, ґрунтуючись на використанні знаків однієї концептосфери на позначення іншої, є одним з найактивніших образно-семантичних чинників фразеотворення.

Ключові слова: метафоризація, фразеологічна метафора, фразеологічні одиниці, антропонімізація, вільне словосполучення, мисленнєві асоціації.

Фразеологію називають “душею народу” або “дзеркалом душі народу”. Бо як “душа” народу є не пізнаною досі сутністю, так і фразеологія залишає перед науковцями численні невирішені проблеми, які беруть початок ще з етапу її становлення. Відкритим до сьогодні є питання про роль метафори у творенні фразеологічних одиниць, зокрема на позначення внутрішнього світу людини. Найчіткішу зміну основних етапів у розвитку історії словосполучення – від вільного до нерозкладного – показав Б. О. Ларін у тричленній схемі: звичайні словосполучення (змінні, “вільні”) – стійкі метафоричні словосполучення (“фразеологічні єдності”, “стереотипні речення”) – ідіоми (“фразеологічні зрощення”, “нерозкладні речення”). Ступінь мотивації словосполучень поступово зменшується. Фразеотворення звичайно відбувається за певними зразками, схемами, моделями за участю найрізноманітніших структурно-семантичних, образно-семантичних та стилістичних засобів. Одним із факторів формування фразеологізмів, а також чинником, що впливає на фразеологічний склад літературної мови чи діалектів, є метафоризація, яка визначається як один із найважливіших засобів збереження і вираження загальних і специфічних соціокультурних стереотипів. Саме тому необхідним та важливим є аналіз метафоричності фразеологічних одиниць на позначення внутрішнього світу людини.

Актуальність пропонованого дослідження визначає загальна спрямованість сучасної лінгвістики на вивчення людини в мові, яка є, як відомо, одним із її пріоритетів. Антропоцентризм передбачає переміщення інтересів дослідника з об'єктів пізнання на суб'єкт пізнання і виступає продуктом культури та чинником формування культурних кодів. Тому важливим для антропоцентричної фразеології є дослідження лінгвальних смислів фразеологічних одиниць, оскільки у фразеологічному значенні кодується мисленнєва